

UDK:811.521

Muxabbat YUSUPOVA,
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Turizm fakulteti kafedrasini mudiri
Gmail.m.yusupova@cspi.uz
O'ZDJTU falsafa doktori (PhD) Maxmudova N.A taqrizi asosida

TARJIMASHUNOSLIKDA UCHRAYDIGAN DOLZARB MUAMMOLAR

Annotatsiya

Tarjima adabiy jarayonda alohida o'rin tutadi, chunki har bir adabiy janr tarjimaning ma'lum bir turiga tayanadi. Shunday qilib, adabiyotni tarjima qilish uchun tarjimaning o'ziga xos turi bo'lgan badiiy tarjimadan foydalaniladi, chunki u boshqa tildan foydalanish orqali muallifning nasridagi qarashlari va his-tuyg'ularini yoki she'riy tuyg'ularini to'g'ri aks ettirmaydi. Maqolaning maqsadi - badiiy tarjimaning asosiy muammolari va tarjimonni engish yo'llarini tahlil qilish. Maqolada xalqlar madaniyatini birlashtiruvchi va boyitib turuvchi madaniyatlarga muloqotning asosiy mexanizmi sifatida badiiy tarjimaning ayrim lisoniy jihatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: badiiy tarjima, madaniyatlarga muloqot, odamlar madaniyati, tilning estetik funksiyasi.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ, ВСТРЕЧАЮЩИЕСЯ В ПЕРЕВОДОВЕДЕНИИ

Аннотация

Перевод занимает особое место в литературном процессе, так как каждому литературному жанру полагается определенный вид перевода. Так, для перевода художественной литературы используется художественный перевод, который представляет собой особый вид перевода, так как не является точной передачей содержания, а отражением взглядов и чувств автора прозаическим или поэтическим нюансом за счет использования другого языка. Цель статьи – анализ основных проблем художественного перевода и путей их преодоления переводчиком. В статье рассматриваются некоторые языковые аспекты художественного перевода как основного механизма межкультурной коммуникации, сближающего и обогащающего культуру людей.

Ключевые слова: художественный перевод, межкультурная коммуникация, культура народа, эстетическая функция языка.

ACTUAL PROBLEMS ENCOUNTERED IN TRANSLATION

Abstract

Translation holds a special place in the literary process as each literary genre relies certain kind of translation. Thus, for the translation of literature used literary translation, which is a special kind of translation, because it is not accurate transfer of content and reflection of the views and feelings of the author's prose or poetic nuance through the use of another language. The goal of the Article is the analysis of the main problems of literary translation and ways to overcome translator. The article deals with some lingual aspects of artistic translation as a basic mechanism of inter-cultural communication which draws together and enriches the culture of people.

Key words: artistic translation, inter-cultural communication, culture of people, aesthetical function of the language.

Kirish. Zamonaviy dunyoda hamma ma'lumot almashishga tayyor. Insoniyat o'z taraqqiyotini yagona yo'nalishtga yo'naltirishga harakat qiladi. Ayniqsa, baxtli mamlakat san'at sohasidagi yutuqlarini namoyish etadi, musiqa va rasm san'at qanchalik ko'p qirrali bo'lsa, chunki ular bevosita ko'rish va eshitish orqali his-tuyg'ularga ta'sir qiladi. San'at turlari orasida adabiyot alohida o'rin tutadi. Ba'zida adabiy asar o'quvchi uchun jiddiy to'siqlarga duch keladi, agar o'quvchi asar muallifidan boshqa til tizimining tashuvchisi bo'lsa. Adabiyotda alohida o'rin tutadigan ijod turi bo'lgan tarjimaga yordam bering. Tarjima adabiy hodisa sifatida uzoq tarixga ega, biroq mustaqil fan sifatida zamonaviy tarjima asosan o'tgan asrning ikkinchi yarmida paydo bo'ldi, chunki urushdan keyingi insoniyat muloqotining barcha sohalarida xalqaro aloqalarning kengayishi tarjima va tarjimonlarga talabning oshishiga olib keldi.

Tarjima va tarjimaning keng va faol ishtiroki bilan Ukraina nafaqat uni tan olgan davlatlar bilan, balki umuman tashqi dunyo bilan xalqaro aloqalarni va do'stona munosabatlarni muvaffaqiyatli o'rnatish va qo'llab-quvvatlashni oldi. Va, afsuski, bu badiiy tarjimaga to'g'ri kelmaydi. Sovet Ittifoqi parchalanganidan so'ng darhol sodir

bo'lgan iqtisodiy va moliyaviy inqiroz nashrlar va mamlakatning aksariyat yirik nashriyotlari sonini to'xtatishga yoki qisqartirishga majbur qildi. Natijada o'tgan asrning ikkinchi yarmida davlat nashriyotida badiiy tarjima deyarli turg'unlik holatida edi. Bu M.Lukas, G.Kochur, I.Steshenko, Boris Tan, Y.Lisnyak, A.Perepadya, O.Seniuk, V.Shovkun kabi siymolarning tarjima faoliyatiga qo'shgan ulkan hissasiga qaramay edi. Shiddat bilan o'sib borayotgan globalashuv va shunga mos ravishda tez o'sib borayotgan aloqa vositalari, xalqaro munosabatlar, odamlarning boshqa madaniyatlarga qiziqishi tobora ortib borayotgan bir sharoitda, tilga yo'naltirilgan yondashuvlar maqsadli tilga asoslangan yondashuvlar bilan almashtirildi. Ushbu yangi yondashuvda so'zlardan ko'ra umumiy matn ko'proq ahamiyatga ega. Maqsad so'zlarni tarjima qilish emas, balki manba tilidagi matnning asosiy g'oyasini maqsadli qabul qiluvchiga yetkazishdir. Maqsadli tilga yo'naltirilgan yondashuvda, maqsadli madaniyat o'quvchi matndan manba madaniyati o'quvchi kabi matnga ta'sir qilishi kutilmoqda. Hozirgi kunda olib borilgan izlanishlar tarjima jarayonining turli tomonlarini o'rganmoqda. Ushbu sohada bir qator taniqli olimlar tarjima juda murakkab jarayon ekanligini va u pragmatik va

kommunikatsion yo'nalishlarga ega ekanligini ta'kidlamodalar.

Tarjima ilmi tarixi insoniyat tarixining uzoq davrlariga to'g'ri keladi. Tarjima bir necha sabablarga ko'ra turli tillarni biladigan jamoalarning aloqa ehtiyojlaridan kelib chiqib rivojlandi. U dastlab og'zaki tarjima shaklida paydo bo'lgan va keyinchalik yozma shaklda rivojlangan. Hamjamiyatlar tomonidan imzolangan shartnomalar yozma tarjimalarning eng qadimgi namunalarini deb hisoblanishi mumkin. Keyinchalik diniy matnlar muhim ahamiyat kasb etdi.

Ushbu tarixiy jarayon davomida jamoalar o'rtasidagi aloqa asta-sekin o'sib bordi va tarjima jarayoni ilm-fanga aylandi. Tarjima fani keng tarixiy jarayonga asoslanganligi sababli, tarjima ilmini aniqlashda juda ko'p omillarni aytib o'tish kerak. Tarjimashunoslik fani - bu matnni manba tilidan maqsad tiliga o'tkazish aktini, ushbu tarjima jarayonida tarjima jarayoni va uning barcha tafsilotlarini o'rganadigan fan. Tarjima ilm-fanga aylangandan so'ng, bir nechta tarjima nazariyalari yaratildi. Ammo tarjimaning zamonaviy ma'nosida zamonaviy tushunchaga erishish uchun ushbu nazariyalarni to'liq ko'rib chiqish kerak.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Badiiy tarjima - interlital (shuning uchun qandaydir tarzda madaniyatlararo) o'zaro ta'sirning tasviriy ko'rinishlaridan biri. Darhaqiqat, u milliy adabiy jarayonning asosiy qismidir. Badiiy tarjima tilning kommunikativ funktsiyasi va uning estetik vazifasi bilan shug'ullanmaydi, chunki so'z adabiyotning "birlamchi elementi" sifatida namoyon bo'ladi. Bu tarjimondan alohida tirishqoqlik va bilimdonlikni talab qiladi. Badiiy asarda nafaqat ma'lum voqealar, balki uning muallifining estetik va falsafiy qarashlari ham o'z aksini topdi, ular yaxlit tizim - yoki turli xil nazariyalarning parchalari aralashmasidir. Tarjimon falsafa, estetika, etnografiya (ba'zi asarlarda kundalik hayot qahramonlari tafsilotlari aks ettirilgan kabi), geografiya, botanika, navigatsiya, astronomiya, tarix, san'at va boshqalar bo'yicha bilimlarni uzatish uchun hech bo'lmaganda chuqur bo'lmasa ham, etarli bo'lishi kerak[2].

Badiiy tarjimaning yana bir muammosi - muallif konteksti va tarjimon kontekstining nisbati. Badiiy tarjimada oxirgi kontekst birinchi kontekstga juda yaqin. Mezon mos keladi yoki muqobil ravishda ikkala kontekstdagi farqlar ma'lumotlarning haqiqiyli va adabiyotdan olingan ma'lumotlarning nisbati o'lchovidir. Yozuvchi voqelikka va obrazga tayinlangan so'zlarni idrok etishga o'tadi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, haqiqiy ma'lumotlar ustun bo'lsa, unda muallifning ishi haqida gapirish. Tarjimon mavjud matndan chiqib, voqelik tasavvurida o'ynab, uning "ikkinchi darajali" si orqali tarjima qilingan matnda mujassamlangan yangi obrazli timsolni idrok etish "iqtibos keltiradi". Ya'ni, agar adabiy manba ma'lumotlari ustunlik qilsa, u kontekst tarjimonidir.

Shuni ta'kidlash kerakki, badiiy tarjima nafaqat ob'ektiv omillar (aniq tarixiy adabiy kanon, tartibga solish odatlari), balki sub'ektiv (she'r tarjimasi) bilan ham bog'liq. Hech bir tarjima to'liq aniq bo'lishi mumkin emas, chunki ob'ektiv ma'lumotlarda adabiyotni qabul qiladigan butun til tizimi asl nusxaning ma'nosini mukammal tarzda etkaza olmaydi, bu muqarrar ravishda ma'lum miqdordagi ma'lumotni yo'qotishga olib keladi.

Badiiy tarjimada yuqoridagi omillar qatoriga ma'lum darajada asar muallifi bo'lgan shaxs va tarjimon ham qo'shiladi. U tarkibning elementlarini ishlab chiqishi, asl nusxaning barcha xususiyatlarini uzatishi yoki uzatmasligi mumkin. Har bir til elementi turli assotsiativ aloqalardan foydalangan holda ishlaydi, so'zlovchilarning ijodiy fikrlashiga ta'sir qiladi va uning ongida ma'lum obrazlarni yaratadi. Asarni boshqa tilga tarjima qilish jarayonida til farqlari tufayli bu assotsiativlar katta darajada yo'q bo'lib ketishi mantiqan. Ishlash yangi til muhitida o'z qiymatini

yo'qotmasligi uchun tarjimon muallifning funktsiyalarini o'z zimmasiga olishi va hatto uni yaratishning ijodiy jarayonini biroz takrorlashi kerak, bu yangi assotsiativ aloqalar bilan to'ldirilgan, bu esa ma'lum bir tilga xos yangi tasvirlarni keltirib chiqaradi. til vositalari[3].

Badiiy tarjimaning yana bir muammosi - aniqlik va sodiqlik muammosi, ayniqsa she'riyatda sezilarli. Nasrni tarjima qilishda tarjimon oldida turli tillardagi so'z va iboralarning semantik ma'nosi va uslubiy ifodasidagi nomuvofiqlik muammosi paydo bo'ladi. Lekin nasrda so'z birinchi navbatda semantik ma'noga ega bo'lib, uslubiy ohang ifodasi bo'lsa, she'riyatda so'z she'riy asarlarning ritmik turkumida bo'ladi va bu uning sifatlarida ma'lum o'zgarishlarga olib keladi. Barcha elementlarning she'riy asarida o'ynashga urinish garmoniya ishinining yo'qolishiga olib keladi, shuning uchun siz ushbu ishda qaysi elementlar asosiy ekanligini aniqlashingiz va boshqalarga ahamiyat bermasdan yoki ahamiyatsiz bo'lgan holda ularni mumkin bo'lgan aniqlik bilan ko'rsatishingiz kerak. Tadqiqotchilarning fikricha, tarjima asl misralarga o'xshab jaranglashi va aniqlik yoki sodiqlik elementlaridan biri hisoblanadi. Lekin mezbom til prizmasi orqali shoirning milliy ruhi va milliy asl shakli va individual uslubini yaqqol his qilish kerak. She'r tarjimoni har bir yangi tarjimada o'z o'quvchilariga yangi obrazlar, yangi shakllar, yangi uslublar taqdim etishi, shaxsiy uslubini sezilib turishi kerak.

-Tadqiqot metodologiyasi. Badiiy tarjima ikki tomonlama xarakterga ega: bir tomondan u adabiyotlararo muloqot mahsuli bo'lsa, u ko'p jihatdan uni belgilab beradi va belgilaydi. An'anaga ko'ra, tarjimaning asosiy vazifasi informatsiondir, chunki badiiy tarjima nazariyasi milliy adabiy jarayonga mos keladi yoki uni juda bir tomonlama tushunadi. Ammo endi tarjimaning ikkita asosiy vazifasi bor: ma'lumot beruvchi va ijodiy. Shunday qilib, badiiy tarjima deganda ona tilidagi g'ayrioddiy badiiy matnni mazmun va shaklning ajralmas dialektik birligida ijro etish tushuniladi. Va chet tilidagi adabiyotni idrok etishning muhim elementlaridan biri. Muayyan vaziyatlarda faol ijodiy adabiy tarjimalar ishlaydi. Bu ikki yoki undan ortiq adabiyotni tashkil etuvchi va uning ichida qisman yoki to'liq ikki tillilik amal qiladigan yaqin adabiy jamoadir. Shunday qilib, tarixiy va adabiy mezbomlik tizimi adabiyotida asl badiiy qadriyatlarini yangilash istagi tufayli tarjimonning asl nusxaga bo'lgan hayajonli sheriklik munosabati mavjud. Axborot funktsiyasi fonga o'tadi va birinchi o'rinda ikki o'lchovli, ikki tomonlama, ya'ni yuqori boyitilgan qabul qilish asl. Asl asar va uning tarjimasiga ikki xil asar sifatida qaraladi. Natija ikki tilli nashrni idrok etish bo'lib, o'quvchilarga asl nusxa va tarjimoni to'liqroq taqqoslash, kuzatish va ehtimol tahlil qilish imkoniyatini beradi. asl nusxa va tarjima o'rtasidagi farqlar. Ushbu nashrlar odatda ikki tilli kitobxonlar uchun mo'ljallangan va unga asl nusxa va uning muallifi bo'yicha sherik yoki hatto bir oz ijodiy pozitsiyani egallashni taklif qiladi.

Shunday qilib, tarjimon nafaqat bilimli bo'lishi va hech bo'lmaganda tarjima uchun etarli bilimga ega bo'lishi kerak, balki matnni va eng yaxshi tarjima so'zlari, iboralari yoki jumllarini intuitiv ravishda his qilishi kerak. Unga asarida qaysi elementlar asosiy ekanligini aniqlash va muallifning individual uslubini saqlab qolgan holda va ba'zi holatlarda ijodiy adabiy tarjima funktsiyasini faollashtirgan holda ularni mumkin bo'lgan aniqlik bilan ko'rsatishga harakat qilish qobiliyati zarur.

Keyingi tadqiqotlar uchun xulosalar va tavsiyalar. Badiiy matn til hamjamiyatining turli avlodlari o'rtasidagi ijtimoiy muloqotning asosi, aloqa vositasidir, chunki uning madaniy merosining irsiyatini belgilaydigan bilimlarni to'playdi. Ijtimoiy bilimlar tarkibidagi o'zgarishlar matnlarda ham qayd etiladi va ona tilida so'zlashuvchilarning lingvistik va madaniy an'alarini saqlashga yordam beradi. Har qanday

avlod o'quvchisi tomonidan matn mazmunini etarli darajada tushunish muammosi dolzarb va muhim bo'lib, so'zlovchilar nafaqat zamonaviy, balki uzoq o'tmishda yaratilgan matnlarni o'z tillarida kodlangan matnlar va estetik ma'lumotlarni idrok etishi va talqin qilishidir. Hozirgi ona tilida so'zlashuvchilar avlodi davom etgan jamiyatning boshqa a'zolarining ushbu asarlari mualliflarini hisobga olgan holda ularni boshqa, avvalgi madaniyatning elementlari deb hisoblash mumkin. Ushbu matnlarni o'z ichiga olgan muloqot madaniyatlararo va bir vaqtning o'zida ijtimoiy muloqotning alohida holatidir. Tarixiy adabiy jarayonlarga chuqur kirib borish jahon va ukrain adabiyotining mumtoz asarlarini qayta ko'rib chiqish imkonini beradi. Tarjima san'ati madaniyatlarning o'zaro ta'sirida muhim vositachi bo'lgan va shunday bo'lib qoladi. Badiiy tarjima Ukraina adabiyoti va dunyoning boshqa adabiyotlarining o'zaro aloqalarini kengaytiradi. Binobarin, asl nusxa ukrain tiliga qanchalik ko'p tarjima qilinsa, madaniyatimiz shunchalik boy bo'ladi.

Ma'lumki, asl matnning barcha og'zaki boyligini qabul qiluvchi tilining to'g'ridan-to'g'ri leksik ekvivalentlari bilan har tomonlama qayta ko'rib chiqish - tarjima maqsadiga erishib bo'lmaydi. Lekin u tasvirlarda mujassamlangan adekvat transfer mazmuniga, asl nusxaning janr va stilistik,

strukturaviy va kompozitsion xususiyatlarini to'g'ri saqlashga erishishi mumkin va kerak.

-Tahlil va natijalar. Badiiy tarjima qilingan matn, birinchi navbatda, semantik stilistik parallel birinchi asar bo'lganligi sababli, tarjimani ilmiy o'rganish sof adabiy yoki lingvistik emas degan xulosaga keladi. U ikki tilning qiyosiy stilistikasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, aslida tarjima tahlilini o'z ichiga oladi, bu asosan zamonaviy kommunikativ tilshunoslikning nazariy asoslariga asoslanadi.

Xulosa. Hozirgi vaqtda har bir etnik-lingvistik hamjamiyat diaxronik o'z-o'zini va jahon adabiyotining turli bosqichlariga alohida munosabatda bo'lib, boshqa xalqlar bilan ma'lum munosabatlardir, ammo ularning har birida tarjima tarixi mavjud. Biroq, tillararo va madaniyatlararo muloqotning samarali vositasi sifatida tarjimaning etakchi roli umumiy jihati, bu nafaqat milliy tillar va madaniyatlarning progressiv gullab-yashnashiga, balki insoniyat sivilizatsiyasining umumiy rivojlanishiga ham yordam beradi. Til so'zlar vositasida kumulyativ, ya'ni inson kuchi to'plab butun borliqdan o'tgan axborotni aks ettirish, qayta tiklash va saqlash funksiyasini ishlab chiqarish. Tilning bu funksiyani amalga oshirish til semantikasiga bog'liqdir. U til olami va borliq bilan pred olam voqealari haqida ma'lumot, nutq jamoasi va til aloqalariga xos narsalarni bog'laydi.

ADABIYOTLAR

1. Kravchuk I. V. Badiiy tarjima madaniyatlararo muloqotning muhim jihati sifatida.
2. Volovik O.O., Pogrebnaya V.Ya. Filologiya fanlari / O'zaro bog'liq muammolar
3. Lyovik V. Aniqlik va sodiqlik haqida / VV Lyovik // Tarjima - xalqlarning o'zaro yaqinlashuvi vositasi. - M., 1987 yil
4. Koptilov VI Pershotvir va tarjima / IV Koptilov. - K., 1972 yil.
5. Etkind E. She'riyat va tarjima / E. Etkind. - M., 1963 yil.
6. Koptilov V. Hozirgi muammolar Ukraina adabiy tarjimasi / Koptilov VV - Kiev: Dnepr 1971. - 129 b.
7. Koptilov V. Pershotvir va tarjima [Matn] / Koptilov VV - Kiev: Dnepr, 1972. - 213 b.